

יהושע אריאלי: הערות לסיכום הויכוח

האמנם נשארו סימן־השאלה וסימן־הקריאה יריבים עד הסוף והוויכוח נסתיים כשלוש הנקודות מבקשות גאולה בסוף־פסוק ובהסכם כללי?

מטבעו של דיון שהתנהל בין אנשים שנזדמנו יחד זו פעם ראשונה הוא שיבלוט בו יסוד האימפרוביזציה. הנושא שהוצג לפניהם, לא הם ניסחוהו; מהלך הבירור נקבע לפיכך במידה רבה על־ידי הכוח הדינמי של היסוד הוויכוחי ומתוך תגובת איש על דברי רעהו, ואילו ניתוחן ופיתוחן ההגייוני של הבעיות הכרוכות בנושא הדיון לעתים כמו נעלמו בלהט הוויכוח.

אכן, בתחילת הדיון מורגשת ההדדיות של ההדגשה, ואף ההפרזה, עם שכל אחד מן המדיינים מבטא את תגובתו הראשונה על הנושא ועל דברי המתווכחים ומנסח את דבריו בצורה תקיפה של תיוה ואנטי־תיוה. אולם בהמשך הדיון נראה כי השוני מקורו יותר בנקודות־מוצא ובהדגשות ערפיות מאשר בעצם מהותן של המסקנות.

בין השאלות שנשארו שנויות במחלוקת בלטה אחת שלדעתי לא היתה מהותית ואף מיותרת היתה. השאלה היא האם הנון־קונפורמיזם יכול להיות נורמה או שהוא מושג שלילי בלבד. הנון־קונפורמיות אינה מטרה ואינה ערך העומד ברשות עצמו. הריהי גישה אישית או עקרונית, התיחסות מודעת או אינסטינקטיבית למערכת של ערכים ופעילויות הנהנית מסנקציה חברתית. הנון־קונפורמיות שוללת את הכוח המחייב של סנקציה חברתית ומאמצת לה רק אותם ערכים, ופועלת רק מתוך אותן נורמות, הנובעים מהכרעה אישית שקנה־מידתה הוא האמת הפנימית של האדם. מכאן שאותה בקורת שהעמידה את הנון־קונפורמיזם כניגוד לפעילות חברתית היתה חסרת־יסוד.

אכן, מובנת היתה בקורת זו, לפי שמושג הנון־קונפורמיזם משתמע כמערכת נורמטיבית של פעולה — כמו „איזמים“ אחרים: סוציאליזם, אינדיבידואליזם וכדו'. אולם תוך כדי דיון הוברר כי גם הרואים את טובת הכלל כאידיאל מדריך ומחייב וגם אלה שדיברו בזכות האוטונומיה האישית, בזכות הביטוי האינדיבידואלי והספונטני של הפרט וצורך המרד נגד ההזדהות והליכוד החברתיים, כולם מסכימים כי איש־הרוח ידון וישפוט, בין לזכות בין לחובה, מתוך נאמנות לאמת שלו, מתוך הישענות עליה. אמר, למשל, אוכמני: „כלכל לא אוכל“. איש־הרוח הסר

מדעתו האמיתית מתוך שיקול של תועלת, משמעת או נוחות הריהו בוגד בעצם מהותו ומפריך את זכות קיומו.

האמת היא כי להסכם זה ביסוד הדברים הגיעו המדיינים מנקודות-מוצא שונות. חיו שביקשו להצדיק זכות ריבונית זו של שיפוט עצמי, התבדלות ומרד בפונקציה שממלא הנון־קונפרומיזם בקידום החברה וההיסטוריה. מכאן גם חובת „השתיקה לשעה קלה“, שעליה דיבר כנעני. אחרים ביקשו לבסס זכות זו על עצם מהותו הרוחנית של האדם, שבלעדיה הוא מקפח את קיומו האינדיבידואלי ואת מהותו כ„אני“ מובדל ובן־חורין והופך אבק־אדם, בורג, לא־כלום...

אולם גם כנעני סיים את דבריו באמרו כי איש־הרוח חייב „להגן לא רק על השקפות, לא רק על מתן כיוון נכון להיסטוריה, אלא גם על עצם טעמים של החיים האנושיים, מפני הסטנדרדיזציה המתפתחת וכובשת“. בדבריו אלה של כנעני אני רואה אותה אמת שהיתה מוסכמת על הכל, בין אם עמדו על מלוא משמעותה בין אם לא עמדו עליה.

נשברה האמונה באמת המתגשמת בהיסטוריה בעל־כרח, והכל הטעימו שאין אדם יכול להיחלץ מאחריותו המלאה למעשיו מתוך נאמנות לקולקטיב או מתוך חובת־השמעת שהוא חב לחוקים וצווים. גם אם מרצונו הוא מזדהה עם הכלל, גם אם צמא הוא „להשתייך לשותפות“, תאבד נפשו אם יתכחש לעצמו וכפרט, כיחיד יעמוד מנגד.

עמד ב"צ תומר על זכותו הקדמונית של האדם לביטוי־עצמי, שרק בו יגיע למימד של ישות וממשות: „החלומות גדלו עד תום“, מצטט הוא, ומוסיף כי האדם מבקש את „איה־פרינציפיוניות של הלב“. ציטט אוכמני: „האם חסרתי את חסד הראיה או את חסד העוורון הנוח?“ האידיאל התובע מן הפרט סולידריות והשתעבודות ל„קו גרלי“ מתרוקן מתכנו כשם שהוא מרוקן את המאמינים בו. הקצב המפתה של ההמון הצועד הופך „טקטק“ של רובוטים. כי האמת קיימת רק כשהיא פרטית ורק כאשר כל לבו, נפשו ומאודו של האדם הם שעיצבוה והם העונים לה „הן“.

הסתירה המתגלה כאן בין הפרט והכלל, בין החברה והמצפון הער, היא סתירה מדומה.

בכל רגע חי אדם בנקודת־מפגש של שתי קואורדינטות: האחת מכוונת אל הנצח, ובה האדם נמצא פנים־אלי־פנים עם חייו ועם מותו ועם האינסוף וחייב להתמודד עמהם משל כאילו נקרא לתת דין־וחשבון לפני כס־המשפט; השניה כיוונה הוא בתוך הזמן, החברה וההיסטוריה, ובה חייב האדם לנהוג על פי חוקיהם, צויהם וכוחותיהם של אלה. הנקודה בה הוא עומד היא אפוא נקודת־מפגש, ואם אין הוא מכוון את צעדיו בהווה החברתי וההיסטורי מתוך ראיית הנצח, החדפעמי, בלתי־החוזר הרי שוב לא יהיה אדם — יצור הרוח.